

Çobanoğulları Candaroğulları

– Mustafa ESER · 03 Kasım 2025

ÇOBANOĞULLARI

Kuzeybatı Anadolu'da XII. yüzyıl sonlarında kurulan bir Türk beyliği. kurucusu Anadolu Selçukluları'nın Kastamonu uç beyi olan Emîr Hüsâmeddin Çoban'dır. Oğuzlar'ın Kayı boyuna mensup olan Emîr Çoban'ın Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman'ın emîrlerinden Karategin'in soyundan geldiği rivayet edilir ve kaynaklarda dürüst, kahraman, cömert, devamlı gazâ ile meşgul bir kişi olarak anılır. Beyliğin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber varlığı XII. yüzyılın sonlarına kadar geri götürülebilir. Hüsâmeddin Çoban'ın 1211-12 yılında Kastamonu beyi olarak bulunduğu ise kesindir. Nitekim 1219-20 I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışında Konya'ya giderek ona bağlılığını arzetmiş ve Kastamonu Beyliği menşurunu yenilemiştir.

Hüsâmeddin Çoban, Moğollar'ın Kırım'a kadar uzanarak önemli bir ticaret merkezi olan Suğdak'ı işgal etmeleri üzerine Alâeddin Keykubad tarafından Kırım'a sefer yapmakla görevlendirildi. Kırım sahiline başarılı bir çıkarma yapan Çoban Suğdak'ı geri almakla kalmadı, Kıpçak hanının ve Rus meliklerinin itaatini de sağladı. Bir süre Suğdak'ta kalan emîr burada bir cami yaptırdı; ayrıca kadı, imam ve müezzinler tayin etti.

Yerine geçen oğlu Alp Yürek zamanında Anadolu Selçukluları'nın Moğol hâkimiyetine girmesiyle Çobanoğulları Beyliği de Anadolu'nun yeni hâkimlerine tâbi oldu. Bu tabiyetle beylik hem siyasî hem ekonomik bağımsızlıklarını da kaybetti. Beylik dönemi uzun sürmemekle birlikte onun zamanında Bizans topraklarına akınlar yapılmış ve Sakarya nehrinin batı tarafındaki bazı yerler fethedilmiştir.

O sıralarda Osman Bey'den daha nüfuzlu bir durumda olduğu anlaşılan Emîr Mahmud'un Candaroğlu Süleyman tarafından mağlûp edilmesinden (1309) sonra Çobanoğulları Beyliği sona erdi ve yerini Candaroğulları aldı.

Bir asır kadar Kastamonu ve dolaylarını elinde tutan Çobanoğulları zamanında özellikle beylik merkezi olan Kastamonu yoğun ilmi ve edebî faaliyetlere sahne oldu.

Bunda, başta Hüsâmeddin Çoban olmak üzere emîrlerin kültür ve imar faaliyetleriyle yakından ilgilenmelerinin rolü büyüktür. Bu emîrlerin âlim ve sanatkârlara gösterdikleri yakınlık Orta Asya, İran ve Irak taraflarından birçok ilim adamı, mütefekkir ve sanatkârın Kastamonu'ya gelmesine sebep oldu.

Bunlar Çobanoğulları beyleri için eserler kaleme aldılar. Adına en çok eser yazılan emîr, Muzafferüddin Yavlak Arslan'dır. Nitekim Anadolu'da uzunca bir süre müderrislik ve başkadılık görevlerinde bulunan, astronomi, fizik, felsefe ve coğrafya alanında ün kazanmış büyük âlim Kutbüddîn-i Şîrâzî Kastamonu'ya gelerek yazdığı İhtiyârât-ı Muzafferî adlı astronomi kitabını ona ithaf etmiştir. Aynı şekilde Muhammed b. Mahmûd Fustâtü'l-adâle fî kavâidi's-saltana adlı Farsça eserini, Hoylu Hasan b. Abdülmü'min Nüzhetü'l-küttâb adlı inşâ kitabını yine Yavlak Arslan adına telif etmiştir. Hasan b. Abdülmü'min, Emîr Mahmud adına da Kavâidü'r-resâil adıyla bir inşâ kitabı yazmıştır.

Çobanoğulları zamanında imar işlerine de önem verilmiştir. O dönemden günümüze ulaşan bazı

kalıntılar bunu ispat etmektedir. Beylik zamanında inşa edilen en muhteşem yapı, Taşköprü'deki Muzafferüddin Yavlak Arslan Medresesi'dir. Bu medrese Osmanlılar döneminde de ilim merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir.

Kuzey Batı Anadolu Tarihi, Çoban-oğulları, Candaroğulları Beylikleri, Ankara 1980.Yaşar Yücel

Beylikler döneminin güçlü ve bir yandan Selçuklu geleneklerini sürdürürken öte yandan bazı önemli yeniliklere de damgasını vurmuş Candaroğulları Beyliği (1291-1461), Karadeniz'e açılan en önemli limanlardan biri olan Sinop ile Kastamonu çevresinde egemen olmuştur. Beylik, sekizinci meliki olan İsfendiyar Bey zamanından (1440-48) başlayarak İsfendiyaroğulları Beyliği olarak adlandırılmıştır. Candaroğulları Beyliği'nden dokuz melik 56, iki melik oğlu 2, iki melik annesi 2, bir melik eşi 1, bir melik kızı 1, yedi emir 7, bir hadım ağası 1, bir müderris 1, bir din adamı 1, iki ahi 2, birtacir 1, konumu belirlenemeyen beş kişi 8 yapı olmak üzere toplam 83 yapı inşa ettirmiştir. Yapı çeşitliliği ile dikkati çeken örnekler arasında 24 cami, 2 mescit, 4 medrese, 1 mekteb, 1 kütüphane, 3 imaret, 4 tekke, 6 zaviye, 1 dergâh, 4 han, 1 bedesten, 11 hamam, 11 çeşme, 7 türbe, 2 kervansaray ile işlevi belirlenemeyen 1 yapı yer alır. Yapılardan beşi Bulgaristan'dadır. Camilerin çokluğu dikkat çekicidir. Kastamonu dışında 1 Çarşı'dan da söz edilmektedir. Ayrıca 2 cami, 1 medrese ve 1 içkale onarılmıştır. Beyliğin kurucusu Candar Bey'in oğlu melik I. Süleyman Paşa (1300-1340-1333-34 tarihinde Safranbolu'da Eski Cami olarak bilinen ahşap tavanlı bir cami inşa ettirmiştir. Caminin bitişiğindeki Medrese ile Taşköprü'deki günümüze gelememiş 1328-29 tarihli Muzaffereddin Medresesi de onun eseridir. Ünlü âlim Mahmud Şirazî, Gazalî'nin İhyau'l-u'lumu'nun muhtasarı olan İntihab-ı Süleymanî adlı eserini Süleyman Paşa'ya ithaf etmiştir.

Kastamonu'daki İbni Neccar Camisi 1353 yılında "Neccar oğlu" olarak tanınan Hacı Nusret tarafından yaptırılmıştır.

Yazarı bilinmeyen Hülâsa'tü't-Talab adlı eser sekiz yapısı bilinen Kasım Bey adına Türkçe olarak yazılmıştır. Duruçay (Kemah) Köyü'ndeki 1363-64 tarihli Cami İsmail Beyoğlu Halil Bey tarafından inşa ettirilmiştir.

Yapım etkinliği açısından önemli bir evre de Celâleddin Bayezid zamanıdır (1360-85). Yusufî, Ebu Mihnef'ten Destan-ı Maktel-i Hüseyin Mesnevisi'ni Temmuz 1362'de melik adına Türkçe'ye çevirmiştir. Döneminin ve Beyliğin en dikkat çekici yapısı kuşkusuz Kasabaköy'deki Mayıs 1367 tarihli Mahmud Bey Camisi'dir. Yapı, Beyşehir Eşrefoğlu Camisi'nin küçük bir örneğidir. Mahmud Bey'in 1374 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyede, Kasabaköy'deki arazisini camiye vakfettiği yazılıdır. Ahşap tavanlı diğer bir yapı Araç ilçesindeki konumu belirlenemeyen Muhammed tarafından yaptırılmış 1374-75 tarihli Kötürüm Beyazıt Camisi'dir. İsfendiyar Bey dönemine (1392-1443) ait Taşköprü-Bey Köyü'nde de Eylül 1430 yılında Büyük Emir Efendi tarafından yaptırılmış ahşap tavanlı bir Cami bulunur. İsfendiyar Bey zamanında Beyliğin Kastamonu ve Sinop olmak üzere iki merkezden yönetildiği bilinmektedir. 1443 yılında Sinop'ta ölen İsfendiyar Bey, Ulu Cami avlusundaki kübik gövdeli ve kubbeye örtülü Türbesi'ne gömülmüştür. Zamanında Kastamonu'da Emir Şadi tarafından mimar İbrahim'e 1413-14 yılında bir Rufaî Zaviyesi inşa ettirilmiştir. İranlı şair Attâr'ın (ölümü 1299) yazdığı Tezkiretü'l-Evliya'nın ikinci çevirisi İsfendiyar Bey için yapılmıştır⁶². Sinop'lu hekim Mümin b. Mukbil

tarafından yazılan göz hastalıklarıyla ilgili Kitab-ı miftahü'n-nur ve Haza'inü's-sürur adlı eser İsfendiyar Bey'e ithaf edilmiştir. İsfendiyar Bey'in emriyle üç yapısı (Mayıs 1461 tarihli 2 hamam ve 1 tekke) bilinen oğlu İbrahim Bey'in okuması için Cevahirü'l-esdaf (sedeflerin cevherleri) adlı Kur'an-ı Kerim tefsiri de yazdırılmıştır. Ayrıca, diğer oğlu Bafra valisi Hızır Bey adına 1414 yılında Miracnâme çevirisi yapılmıştır. Candaroğulları'nın en ünlü meliki, İsfendiyar Bey'in torunu olan İsmail Bey'dir (1443-61) 30 yapıyla beyliğin en etkin meliki olan İsmail Bey döneminde Candaroğulları en parlak zamanını yaşamıştır. Yine ahşap tavanlı örneklerden olan Araç-Demirli (Küre-i Hadit) Köyü Camisi, İsmail Bey tarafından 1451 yılında yaptırılmıştır. Bu yapı, daha küçük boyutlu olmasına karşın Kasabaköy Mahmud Bey Camisi'nin sade bir örneğidir. Bitişinde bir Türbe yer alır. İsmail Bey Kastamonu İç Kale'de 1454-57 tarihli büyük bir Külliye (imaret, medrese, han, hamam, sıbyan mektebi ve türbe) inşa ettirmiş ve imareti için kapsamlı bir vakfiye düzenlettirmiştir. Vakfiyeden, Kastamonu'da Attarlar Çarşısı'nda bir Hanı bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Kıyas ile Şeyh Veli zaviyeleri ve Ağçakavak Köyü'nde bir Ahi yerinin varlığı da öğrenilmektedir. İsmail Bey Külliyesi, Osmanlı Beyliği zamanında 14.-15 yüzyıllarda inşa edilmiş külliyeler gibi kısmen dağınık bir düzen yansıtmaktadır. Kuzeydoğudaki Medrese tek katlı, açık avlulu ve tek eyvanlıdır. Güneybatıdaki Sıbyan Mektebi kare planlı ve eyvan biçimli iki mekândan oluşur. Kuzeydeki Han kapalı iki bölüme sahiptir. Batıdan geçen yolun karşısında, eğimli bir arazi üzerindeki Hamam enine sıcaklıklı, orta bölümü kubbeli ve iki halvetlidir. Bu külliye, diğer çoğu örnekten daha geç tarihli olmakla birlikte, Beylikler döneminin, Osmanlı örnekleri de dahil en büyük programlı yapı topluluğudur.

İsmail Bey ömrünün geri kalan bölümünü Filibe'de geçirmiş, 1475 yılında ölünce burada yaptırmış olduğu ve "İbni Kasım" adıyla tanınmış Bey Camisi'nin yanındaki Türbesi'ne defnedilmiştir. Bu eserlerin dışında birçok yapı inşa ettirdiğini öğreniyoruz. Filibe'de yapım etkinliklerini sürdürmüş, Morkova Köyü'nde Mescit ve suyolları yaptırarak vakıflar kurdu muştur. Beyliğin bilim ve sanat hayatı İsmail Bey zamanında büyük gelişme göstermiştir. Âlim bir hükümdar olan İsmail Bey dönemi, Beyliğin kültürel açıdan en parlak zamanı olmuştur. Bilim adamları, edebiyatçılar ve diğer sanatçıları korumuş, onlara önemli görevler vermiş ve maaş bağlamış; böylelikle zamanında Kastamonu bu kişilerin toplandığı büyük bir kültür merkezi haline gelmiştir.

Zamanın ünlü âlimlerinden Niksarlı Muhyiddin Mehmed, İsmail Bey adına Kıraat-ı Sebaya dair Risale-i Münciye (Yedi Okumaya dair Kurtarıcı Kitapçık) adıyla Türkçe bir tecrit (soyutlama) yazmış olan Ömer b. Ahmed, mütefekkir Seyyid Ali Acemi, matematikçi Fethullah Şirvanî, tabip ve edip Kemaleddin, Miyarü'l-Eşar (Şiir Ölçüsü) adlı eserin yazarı Halid b. Yunus, Tebrizli Mevlânâ Kemal, Kastamonulu edip ve şair Turabî, Senayî, eserlerinde İsmail Bey'i öven kasideler bulunan Hamidî, Sinoplu edip ve şair Mehmed ve Haki'yi saymak mümkündür. İsmail Bey, Niksarlı Muhyiddin Mehmed için bir Kütüphane yaptırmış ve 300 kitap vakfetmiştir. Kendisinin de Hulviyat-ı Sultanî/Şahî adında İslâm hukukundaki (fıkıhtaki) 1525 fetvayı içeren derleme bir eseri vardır. Ayrıca, külliyesi içindeki türbesine Seyyid Alâeddin Ali Acemi ile Bektaş oğlu Safiyüddin adlı iki âlim defnedilmiştir.

Sinop Candaroğulları zamanında da önemli bir ticaret limanı olarak etkinliğini sürdürmüştür.

1333 yılında Kastamonu'ya gelen ünlü seyyah İbn Battuta da Kastamonu'nun çok gelişmiş büyük ve güzel bir belde olduğunu, her şeyin oldukça ucuza bulunabildiğini yazar. Ayrıca, köylerden birinde

Fahredden Bey tarafından yaptırılmış büyük bir Dergâh bulunduğunu, vakfın gelirleri ile Tekke'nin bakımının yapıldığını, vakfın gelirinden ayrıca bir Hamam inşa ettirdiğini, köyün ortasındaki Çarşı'nın gelirinin Ulu Cami'nin giderlerine harcandığını belirtmiştir. İkinci Tekke'nin bir dağın tepesinde bulunduğundan, kurucusunun Kastamonulu Ahi Nizameddin olduğundan söz eder. İbn Battuta'nın verdiği bilgilere ek olarak Kastamonu'da 1303 Ekim sonlarına ait vakfiyesi bulunan Ahi Şorve (Şarva) Zaviyesi'nin kurucusunun şeyh olduğu anlaşılmaktadır. Sinop Beyliği sırasında Azdavay İlçesi'nde "Dualı Seyyid Zaviyesi" olarak bilinen bir Tekke'nin Şeyh Mahmud tarafından inşa ettirildiği İbrahim Bey'in (ölümü 1340) Arapça vakfiyesinde yazılıdır.

İsmail Bey zamanından önce de âlim ve sanatçıların saray tarafından korundukları ve melikler için eserler verdikleri bilinmektedir. Allame-i Şirazi Mahmud'un Süleyman Bey için yazdığı İntihab-ı Süleymanî adlı eseri, Gazalî'nin ünlü İhyaü'l-ulumu'nun kısaltılmış bir derlemesidir. İsfendiyar Bey'in emriyle yazılan Cevahirü'l-esdaf (Sedeflerin cevherleri) adlı Kur'an tefsiri ile Bafra valisi oğlu Hızır Bey için çevrilen ve yorumlanan Sure-i Mülk tefsiri bilinmektedir. 1414 yılında Hızır Bey için bir Miracnâme, kardeşi Kasım Bey adına Hulasatü't- Talab isimli Türkçe bir eser yazılmıştır. Mevlî Yusuf adlı bir şair Kötürüm Bayezid için Sinop'ta Demirli Mescit karşısında 22 Haziran-21 Temmuz 1449 tarihli bir Çeşme ile yalnız kitabesi bulunan 1451 tarihli bir Yapı, Araç'ta Han ve Çeşme, Araç'ın Oyacalı Köyünde 1448-49 tarihli Han, Boyabat'ta İmaret, Boyabat'ın Mana kasabasında Mescit, Araç'ın Boyalı köyünde Cami, Bakır Küresi'nde Hamam, Taşköprü'nün Gökçe kazasında kapalı tipte bir Han ile Kemah köyünde Cami, Hüseyin'in şehadetini anlatan Ebu Mihnef'ten çevirdiği 3000 beyitlik manzum Mesnevi'yi yazmıştır.